

darabjait külön is körüljárja, így pl. az osztrák–magyar hadsereg máshonnan kiegészült alakulatainál nem használatos jellegzetes sapkát, az 1910-ig vörös, majd azt követően csuka-, illetőleg tábori szürke színű fezt, melyből a Monarchia világméreteken is a legtöbbet állította elő. Megismerhetjük a tisztek díszben viselt fejfedőjét és tábori sapkáját, a felső- és alsóruházathoz tartozó kabátot, a zubbonyt, a nadrágot, a lábbelit, a katonák különleges képességét, ügyességét kifejező és jelző darabokat, pl. a lövészbojtot, melyek nagyrészt meggyeztek a nem bosnyák ezredekben viseltekkel. A szerzők részletes leírásokkal ismertetik az uralkodó által 1909-ben alapított Bosznia–Hercegovinai emlékérmét, továbbá a világháború alatt az egyes alakulatoknál nagyon elterjedt különböző sapkajelvényeket.

A negyedik önálló fejezetben néhány, a katonai szolgálatát végig vagy csak részben a bosnyák alakulatoknál töltött katona és tiszt (példának okáért az 1917. októberében zajlott 12. isonzoí csata során tanúsított kiemelkedő bátorságáért a Katonai Mária Terézia Rend lo-

vagkeresztjével kitüntetett, a 3. vadászszázalaj 3. századának rohamcsapatát vezető magyar Bertalan Árpád hadnagy; a mindössze 14 évesen önkéntesen katonának állt Elez Derivišević; a horvát etnikumú, szintén a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjével kitüntetett Gojkomir Glogovac százados; az 1963-ban osztrák államelnökké választott, 1915-ben még tartalékos tisztjelöltként a 2. bosnyák ezredben szolgált dr. Adolf Schärf) életéről és első világháborús tevékenységéről tudhatunk meg eddig ismeretlen részleteket.

A szép kiállítású, tetszetős, valódi különlegességnek számító kötet nem hiányozhat a korszak történetét kutató hadtörténészek, viseltörténészek, muzeológusok és a hazánkban is szép számmal található militaria-gyűjtők polcáról. A benne található számos ritka és érdekes, először publikált fénykép miatt a hadtörténeti csemegék iránt érdeklődő és főleg kényelmes olvasó is minden bizonnyal örömmel éshaszonnal forgathatja lapjait.

Balla Tibor

BEN CHRISTENSEN

THE 1ST FALLSCHIRMJÄGER DIVISION IN WORLD WAR II

Volume one: Years of Attack, Volume two: Years of Retreat

(Schiffer Publishing Ltd., Atglen, PA, 2007., I. k. 301 o., II. k. 282 o.)

Ben Christensen kétkötetes művének első része az 1. német ejtőernyős hadosztály kialakulásáról, a német támadó hadműveletekről, a második a halogató harcokról szól, képanyaggal bőségesen megtámogatva. Leszámol az angolszász világban oly divatos mítosszal, miszerint a Fallschirmjägerok mind fanatikus náciak lettek volna. Kutatásai szerint az 1941 után jelentkező újoncok a Hitlerjugend rendszerében kaptak oktatást, ám ez nem jelentette, hogy minden fiatal elszánt követője lett volna az eszméknek: a szülők egyszerűen kötelezve voltak arra, hogy gyermeküket a Hitlerjugendbe küldjék. A tisztek és a legénység viszonya a bevetéseken kulcsfontosságú: ez volt az összekötő kapocs, az elittudat, hogy mind-

nyájan egy különleges, válogatott csapat tagjai, melynek tisztjei elől mentek a harcokban és mindent vállaltak, ugyanúgy, mint katonáik. Ez volt motiváló és összetartó erejük. Christensen a tisztek bemutatásánál kitér előéletükre, szakmai előmenetelükre, és megemlíti a különböző kiemelkedő cselekedetért kapott kitüntetésekét. Ezzel meg akarja mutatni, hogy a katonai pálya választásánál – és egész pontosan az ejtőernyősökhöz való jelentkezésnél – milyen motiváló tényezők játszhattak szerepet. Mindezekből kiderül, hogy a tisztek között ki volt az alkalmas vezető és kitől tartottak az emberei „kitüntetéshajhászás” miatt.

Az első könyv 26 fejezetből áll. Az első röviden ismerteti a kialakult politikai helyze-

tet. Utána szó esik a fegyvernem formálódásáról (2. fejezet), újdonságként szolgál az eddig nem vagy csak a feldolgozások margóján említett lengyelországi hadjáratban való részvétel (3. fejezet). Ezt követi az „ülőháború” (4. fejezet), majd a skandináv hadjárat (5. fejezet) és a Benelux államok elleni hadjárat, országonként lebontva (6–9. fejezet), melyet a németalföldi harcok elemzése zár (10. fejezet). Az egyes fejezetek szerkezete nagyjából hasonló: a hadművelleti terv, vagy a harci helyzet ismertetése, az ellenséges erők, a parancsnokok személyének bemutatása, majd a harcselekmények kifejtése a résztvevő felek szemszögéből. Megismerhetjük az ejtőernyősök alkalmazási metódusait is: a skandináv és a nyugati hadjáratban a földi csapatok előtti ékként repülőtereket és hidakat foglaltak el, míg Belgiumban a híres Eben-Emael erődrendszert törték fel. Narviknál – az akkor még szokatlan – tűzoltó szerepkörben kellett tevékenykedniük, Korinthosznál a menekülő ellenség útját kellett elvágniuk.

A kiképzés intenzív volta mellett fény derül arra is, hogy a pontos ledobás a háború alatt végig problematikus volt. Az időjárás és az ellenséges légvédelem, valamint a háború előrehaladtával a pilóták kiképzetlensége gyakran 40 (!) kilométeres eltérést is okozhatott! A felszerelést is csak a háborús tapasztalatok levonásával változtatták meg: ezért fordulhatott elő az is, hogy az ejtőernyősök a krétai hőségben is a Norvégiában alkalmazott ugróruhában harcoltak. Ennek következménye volt a jelentős számú veszteség kiszáradás és hóguta miatt.

Kréta új fejezetet nyitott a hadviselés történetében. Először fordult elő, hogy jelentős kiterjedésű, erősen védett szigetet *csak függőleges átkarolással*, kizárólag Luftwaffe támogatással támadtak meg és foglaltak el a német légideszantosok. A 13–21. fejezet foglalkozik az egyes ledobási zónák harcselekményeivel, a 22. pedig összegzi a levont tapasztalatokat, az ejtőernyősök további sorsát eldöntő intézkedéseket és alkalmazási módjukat.

Hitler nem gondolt Kréta elfoglalására, mert tudta, hogy a légideszant erők a földi egységek felmentésére szorulnak, és csak néhány napig tudnak kitartani. Az egész koncepció Student tábornok elgondolása volt. (Kurt Arthur Benno Student a német ejtőernyős fegyvernem megalapítója, 1938-ig vezérőrnagyi rangot szerzett, mikor is átvette az ejtőernyős csapatok feletti szervezést. 1941-ben tábornoki rangban vezette a német Merkür had-

műveletet Kréta szigetének elfoglalására.) Árnyalni kell a szerző szerint azt a képet is, hogy Kréta után már nem került sor nagyszabású légideszant-hadműveletekre. Ez tény, azonban több terv született különböző célpontok (Gibraltár, Málta) elfoglalására, ám a stratégiai koncepciók változása miatt ezek érvényüket veszítették, nem valósultak meg. Az elégtelen kommunikációs technika miatt gyakran vallott kudarcot a támadások összehangolása a légi erővel, többször is előfordult, hogy a bombázásra rendelt Stukák saját egységeket támadtak.

Az első napok krétai offenzívája koordinálatlan, elégtelen erővel végrehajtott, rosszul összehangolt támadásként jellemezhető. Mindkét vezetésben történtek téves döntések, mégis a németek – pontosabban Student – tudták kihasználni a kialakult változóból keletkező lehetőségeket, míg Freyberg tábornok, doktrínáihoz ragaszkodva, képtelen volt változtatni az előzetes haditervén. (Sir Bernard Freyberg tábornok az első világháborúban is kiváló szolgálatot teljesítő tiszt; új-zélandi egységeit vezetve Krétán és Monte Cassinónál került szembe a német ejtőernyősökkel.) Kissé zavaró tényező az is, hogy a Krétán zajló harcselekményeket nehéz térképen követni, mivel azok csak az első napokat jelölik, a későbbi brit és szövetséges csapatok hadmozdulatai, érdekes módon, elmaradnak. Ezzel szemben a második kötetben a monte cassinói csaták térképei jóval következetesebben tárják fel a harcok mozgásait. Ráadásul a krétai térképek szétszórva helyezkednek el az első kötetben, fáradságos lapozgatásra készítette ezzel az olvasót.

Az orosz fronton harcolt ejtőernyős egységek körülményeit 1941 és 1943 között a 23–26. fejezetből ismerheti meg az olvasó. A felszerelés és ruházat szintén elégtelen volta miatt újfent sokat szenvedtek a csapatok. Az utászoknak is szinte újra kellett tanulniuk a védelem eszközrendszerét és körülményeit: a hangsúly ugyanis nem a műszaki akadályok kiépítésén, hanem a támadó jellegű harc megvívásán volt. Az oroszországi harcokban az ejtőernyősök megtanulták a meglepetésszerű tűzrajtaütés mesterien alkalmazását, melynek később nagy hasznát vették a védelmi harcokban. Szereplésük a keleti fronton előrevetítette alkalmazási szerepkörüket: tűzoltóként csoportosították át őket, mindig a legveszélyeztetettebb frontszakaszra.

A második könyvben kiderül az is, hogy terepszínű zubbonyuk miatt, Szicília után, az

amerikaiak kezdték el „zöld ördögöknek” nevezni az ejtőernyősöket. Az 1. német ejtőernyős hadosztályt Észak-Afrikától (27. fejezet) kezdve alakulatonként, halogató harcokban, szétszórva vetették be. A harcok Sziciliába (28. fejezet), majd az olasz félszigetre (29–42. fejezet) való áttevődésével egyre elkeseredettebben folytak a gyengén kiképzett újoncokkal feltöltött, felszerelési és ellátási gondokkal küszködő ejtőernyősök és az anyagi és élőerőben többszörös túlerőt élvező szövetséges alakulatok között. Ez a Gusztáv-vonal központi szektorában, Monte Cassinónál, a nyugati fronton szinte egyedülálló módon, egy közel 6 hónapos öldöklő állásháborúban csúcsonodott ki, melyben a szövetséges főlény a hibás taktikai döntések és a védelmi rendszert mesteri módon kihasználó katonák ellenállása miatt semmit sem ért. Az olvasó betekintést nyerhet a normandiai és a Bastogne körüli (46. fejezet) harcokba is, ahol az anyahadosztályból leválasztott zászlóaljkból felduzzasztott új, már csak nevükben „ejtőernyős” hadosztályok küzdöttek. Érdekes adat a Luftwaffe tábori hadosztályaiból besorozott újoncokkal kapcsolatban, hogy a legtöbb ejtőernyős azokban az egységekben adta meg magát, amelyek túlnyomó részét ilyen újoncok alkották: a háború vége felé már egyre inkább a kényszerű feltöltés volt a jellemző az ejtőernyős hadosztályokra is: az ide kerülő egykori Luftwaffe tábori hadosztályok katonái nem önként vállalkoztak a harcra és ezért fordulhattak elő tömeges megadások és parancsmegtagadások is.

Végül az utolsó fejezetekben az olaszországi harcok végét (47. fejezet) és a katonák háború utáni sorsát (48. fejezet) elemzi a szerző. A kötetet az epilógus (49. fejezet), a végjegyzetek és a táblázatok zárják.

A kötetek végén található végjegyzeteket szemügyre véve szembe tűnik, hogy elsősorban visszaemlékezésekre, interjúkra, videofelvételekre, valamint könyvészeti munkákra építi a szerző a munkáját. Ezt az előszóban ki is emeli. Másik forrását a folyóiratok jelentik (pl.: *Der Deutsche Fallschirmjäger*). Üdvözlendő, hogy a modern történettudomány korában a szerző az internetes forrásokat is ismeri, és több elérhetőséget megjelénít. A felhasznált internetes anyagok között van nyilvános kronológia és az új-zélandi ezredek hivatalos történetét feldolgozó, interneten elérhető, kiváló anyag. Mindenképpen hasznos és hiánypótló könyvet ismerhetünk meg, bár inkább ismeret-

terjesztő és népszerűsítő oldala domborodik ki, az elsődleges levéltári források (BA Militärarchiv, Freiburg im Breisgau) felhasználása a háttérbe szorul. Ez részben érthető is, hiszen a hadosztály naplója megsemmisült. Ennek ellenére találhatóak töredékek a levéltárban, amit egy kutató megfelelő munkával feldolgozhat. Persze a szerző megvizsgálta a levéltári anyagokat is (15–21. sz. végjegyzet). Többször felmerül a kérdés a különböző számadatok említéskor: hogy honnan származnak az adatok? Sajnos, kevés esetben található meg a konkrét forrásjelölés. A két kötet átanulmányozása így némi hiányérzetet kelt az olvasóban: talán több forrás felhasználása biztosabbá tette volna az adatfeldolgozást. Esetleg számos más levéltári adat beépítését is elviselte volna a két mű. A függelékben megtalálható a hadosztály vázlatos felépítése és a csaták hadrendjei, valamint a kitüntetést szerzett tisztek névsora. Újdonság a szerző által összegyűjtött katonák rövid életrajza, mely röviden ismerteti katonai pályájukat.

A krétai harcokról szóló fejezetben feltűnik egy tűzérési eszköz, a „105 mm mortar (aknavető).” A fellelhető szakirodalomban nem található ilyen típusú eszköz sem a német ejtőernyősöknél, sem a szárazföldi haderőnél. 105 mm-es hegyiágyú volt alkalmazásban, de nem Krétán és nem az ejtőernyősök hadrendjében. Említést kell tenni a nyomtatási hibákról is. A 298. oldalon a 20. számú végjegyzetben idézett szerző nem Allen Clarke, hanem Allan Clark! Hasonló hiba jelenik meg konstans módon a második kötet térképein (389., 398., 413., 430., 436., 440., 444., 449., 459. o.) is. Itt a sokat emlegetett 193. (más források szerint 192.) sz. magaslatot, a Rocca Janulát, következetesen a 165. magaslatra teszi, holott az csupán a Várhegy alatt található egyik kanyarulat egy dombja! (A Rocca Janula valójában a 193. magaslat: az ott található X. századi várromról kapta nevét. Magyar fordítása: Várhegy.) A másik hiba a 389., 398., 413., 430., 436., 440., 444., 449., 459. oldalakon található elírás: az új-zélandi utászok által létrehozott hadiösvény neve nem Cavindish, hanem Cavendish Road! A 282. oldalon található képen a képaláírással ellentétben nem két T-34-es, hanem egy T-34-es és egy amerikai gyártású Sherman harckocsi látható. Ezek minden bizonnyal elírásból származhatnak, bár felbukkanásuk tévútra viheti a gyanútlan olvasót. Az olaszországi harcoknál szintén felmerül a levéltári források

használatának hiánya (385., 415., 421. o.). Előfordul elírás egy német jelentésnél is: Luftwaffe Aufklärungsabteilung helyett Aufklärungsabteilung a helyes (494. o.).

Összegzésként megállapítható, hogy a könyv maradéktalanul betölti célját: átfogó képet ad a hadosztály kialakulásáról, történetéről és harcairól, megtűzdelve a benne szolgálók élményeivel és történeteivel. Eléggé tág perspektívába helyezi a hadosztály történetét és a források megszámlálhatóságával eléri, hogy ne száraz

adathalmazokat mozgó, unalmas tanulmány kerekedjen ki a szerző tollából, hanem érdekes feldolgozás. Az angolszász eseményközpontú, ismeretterjesztő történeti irodalom újabb munkáját tarthatja a kezében, aki hajlandónak mutatkozik horribilis összeget kifizetni a két példány beszerzéséért. A jókora méretű és súlyú könyvek alapvetően nyugodt körülmények közötti olvasásra valók, szállításuk, tárolásuk meglehetősen körülményes.

Reszegi Zsolt

RÓZSÁS JÁNOS

GULAG LEXIKON

(K. n., Nagykanizsa, 2008. 536 o.)

Vajon tudunk-e mindent a GULAG-ról? S ha nem, akkor vajon megtudhatunk-e mindent róla? Ezek a kérdések (is) eszembe jutottak Rózsás János lexikonjának lapjait forgatva, mert nem kevés szépirodalmi feldolgozást, emlékiratot, dokumentumkötetet olvastam már a GULAG világról, mégis úgy érzem, bőven vannak még „titkok,” s talán soha ki nem deríthető adatok, melyeket e furcsa „szigetvilág” továbbra is elrejt előlünk.

Most a feledésre ítélt adatok hatalmas összegzését kaphatjuk Rózsás Jánostól, a szovjet fogságban – a GULAG táboraiban – összesen kilenc esztendő teltőlött s fordítóra, tolmácsa, íróvá vált egykori 18 évesen elítélte, aki valószínűleg válik mindezzé, ha nem kerül 1944. december 22-én szovjet hadifogságba, majd a 3. Ukrán Front katonai törvénytörésére, amely 10 esztendei javító-munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre és örökös száműzetésre ítélte.

Rózsás János majdnem kitöltötte a büntetését, de a Sztálin 1953. március 5-ei halálát követő „enyhülésnek” köszönhetően visszatérhetett Magyarországra, s immár az „örökös száműzetés” is csak az emlékeiben élt tovább.

Hazatérte után az első dolga volt, hogy a kilenc esztendő vele történt eseményeit, keserű tapasztalatait papírra vesse, megörökítse azokat az utókor számára. Nem volt, nem lehetett biztos abban, hogy sorai valaha is nyilvánoságot láthatnak majd. De végül annak is eljött

az ideje. Borbándi Gyula jóvoltából az 1980-as években a Németországi Szövetségi Köztársaságban nyomdafestéket láthatott a Keserű ifjúság, majd az Éltes reménység című könyve. Az un. „rendszerváltoztatást” követően pedig itthon is megjelentek írásai s az addig ismert kötetei sora bővült is.

Rózsás János irodalmi értékű dokumentumemlékezései – nem találtam jobb megjelölést a könyveire – mellett, a kutatók számára a legfontosabb, leghasznosabb a GULAG lexikon, immáron második, kiegészített, javított kiadása. (Az első kiadás 2000-ben jelent meg.) A szerző e vállalkozásában olyan kísérletre szánta el magát, amely máskor sok ember közös munkájának az eredménye lehet. Megpróbálta – és próbálja a kézirat lezárása óta is – összegyűjteni mindazon személyek nevét és életútjainak adatait, akik megjárták a szovjet GULAG világ táboraikat. Több mint négyezer név, megannyi emberi sors: ők szerepelnek a több, mint félszáz oldalas kötetben. Születési adataikkal, elítélésük idejével, helyével, az elítélő hatóság megnevezésével, a hivatkozott szovjet törvényi helyekkel, az elbocsájtás, a rehabilitáció idejével és ahol lehetséges, a halálhelyével, idejével. Utóbbi esetekben csak akkor, ha az elhunyt a légkörvilág valamely táborában fejezte be földi pályafutását. (Kár, mert az is nagyon hasznos lehetne a kutatók számára, ha megismerhetnénk a már szá-